

Zaprimljeno: 02.10.2010.

Izvorni znanstveni članak

UDK: 316.48-053.6

RELACIJE IZMEĐU STAVOVA O OBRASCIMA PONAŠANJA U SOCIJALNIM SUKOBIMA I RAZINA POREMEĆAJA U PONAŠANJU ADOLESCENATA¹

Nataša Vlah
Dječji vrtić Rijeka

SAŽETAK

Cilj istraživanja je utvrditi međusobne relacije između različitih stavova o obrascima ponašanja u socijalnim sukobima i razina poremećaja u ponašanju adolescenata.

U stratificiranom su grupnom uzorku adolescenata (N=1125) sudjelovali učenici osam strukovnih škola u Rijeci. Razrednici, pretežno društvene i humanističke struke s 10 do 25 godina radnog staža u struci, procjenjivali su sveukupno ponašanje svojih učenika Upitnikom za razrednike koji je modificirani oblik Upitnika za razrednike/odgojitelje (Mirolović Vlah, 2004). Stavovi učenika su mjereni putem Skale stavova o obrascima ponašanja u socijalnim sukobima (Vlah, 2010a). Podaci su prikupljeni školske 2009./2010. godine u skladu s Etičkim kodeksom istraživanja s djecom (2003). U obradi podataka su provedene dvije diskriminacijske analize. Adolescenti na nultoj razini poremećaja u ponašanju odbacuju obrazac pobjeđivanja i prihvaćaju obrazac suradnje u socijalnim sukobima. Adolescenti na prvoj i drugoj/trećoj razini (radi se o jednoj četvrtini adolescenata u strukovnim školama) odbacuju obrazac suradnje i prihvaćaju obrazac pobjeđivanja. Rad pruža osnove za sustavniju i uspješniju univerzalnu i selektivnu prevenciju poremećaja u ponašanju jer se radi o populaciji koja je u potrebi za sustavnom implementacijom stavova o obrascima poželjnog ponašanja u socijalnim sukobima.

Ključne riječi: *adolescenti, obrasci ponašanja, prevencija, razine poremećaja u ponašanju, socijalni sukobi, stavovi*

UVOD

Termin *obrasci ponašanja* susreće se u proučavanju ponašanja primata. Postoje različiti stupnjevi opaženih obrazaca ponašanja, manifestiranih kroz različite jednostavnije i složenije taktike u komunikaciji kao što su kontakt očima, dodiri, prostorne relacije i drugo (De Waal, 1996). Implementacija obrazaca ponašanja, prepoznatih kod primata kao i kod ljudi, objašnjava se sociobiološkim teorijama prema kojima na biološku osnovu kao što je temperament bitan utjecaj ima kulturološka norma, koju npr. čine pravila ponašanja ili egzistencijalni uvjeti, kao što je nedostatak hrane ili životna ugroženost (Wilson, 2000). Termin *socijalnog sukoba* u edukacijsko-rehabilitacijskim znanostima se definira u kontekstu proučavanja međuljudskih odnosa između sukobljenih strana. U tom kontekstu, sukobljene strane u socijalnom sukobu primarno

opažaju neusuglašenost ciljeva, shvaćanja, ocjena, želja, interesa, vrijednosti i stavova i na posve jedinstven način iskazuju svoje osjećaje, ponašanje, tendencije i zbivanja. Uslijed jedinstvenosti svakog socijalnog sukoba, za adekvatno djelovanje, bitno je znati prepoznati njegovo trajanje, opseg kao i specifičnu strukturu (Vlah, 2010a). Autorica ovog rada odabrala je istraživati upravo stavove prema obrascima ponašanja u socijalnim sukobima zbog činjenice da je procjena stavova dio dijagnostičkog socijalnopedagoškog postupka, a promjena stavova od društveno nepoželjnih, destruktivnih prema društveno poželjnim, konstruktivnim je nerijetko dio socijalnopedagoških individualnih programa za djecu i adolescente s poremećajima u ponašanju. Ben-Ari i Hirshberg (2009) ističu kako bi s djecom i mladima trebalo raditi na mijenjanju stavova jer su oni slabije fiksirani nego sami obrasci ponašanja.

¹ Rad svojim ciljevima i hipotezama predstavlja obradu jednog dijela doktorske disertacije (Vlah, 2010)

Stav je stečena, relativno trajna i stabilna, organizacija pozitivnih ili negativnih emocija, vrednovanja i reagiranja prema nekom objektu². Pozitivan stav oblikuje tendenciju k tome da se objekt stava podrži, pomogne i zaštiti, a negativan stav da se izbjegava, onemogućiti ili napadne (Petz, 2005). Stavovi sudionika socijalnog sukoba imaju utjecaj na upravljanje tijeka socijalnog sukoba: oni mogu voditi konstruktivnom ili destruktivnom odnosu među sudionicima. Sa socijalnopedagoškog su stajališta stavovi adolescenata, zbog implikacije na namjeru ponašanja, izloženi kontinuiranoj evaluaciji. Dakle, stavovi adolescenata, kao i specifična ponašanja proizašla iz njih, uočavaju se s namjerom procjenjivanja intervencije (Ben-Ari i Hirshberg, 2009; Oppinos i sur. 1995, prema Vera i sur., 2004).

Obrasci ponašanja u socijalnim sukobima su strukturirani odgovori ili skupine specifičnog ponašanja koje ljudi koriste u sukobima. Razlikuju se od taktika koje podrazumijevaju tek pojedinačne izdvojene komunikacijske poteze poduzete da bi se specificirao i ostvario generalni obrazac. Obrasci ponašanja u socijalnim sukobima su u znanstvenim radovima analizirane literature klasificirani u sustave od po dva, tri, četiri, pet ili sedam obrazaca ponašanja (Wilmot i Hocker, 1998). U ovom je radu, referirajući se pri tome na strukturu stavova o obrascima ponašanja u socijalnim sukobima utvrđenu u istraživanju Vlah (2010a), korišten sustav od tri obrasca ponašanja u socijalnim sukobima: *suradnje*, *izbjegavanja* i *pobjeđivanja*. Pozitivan stav prema obrascu *suradnje* se smatra teorijski prihvatljivim, odnosno društveno poželjnim stavom dok se pozitivan stav prema obrascu *izbjegavanja* i *pobjeđivanja* smatra društveno nepoželjnim stavom (Weeks, 2000; Wilmot i Hocker, 1998). Suradničko ponašanje je konstitutivni dio prosocijalnog ponašanja u kontekstu razumijevanja prosocijalnosti prema Lacković-Grgin (2006). Prema toj autorici prosocijalnost je svako namjerno ponašanje koje ima pozitivne posljedice za druge. Pri tome je orijentacija na pravdu u moralnom rasuđivanju pozitivno povezana s količinom i kvalitetom prosocijalnog ponašanja. Većina djece i adolescenata imaju izgrađene zaštitne mehanizme na razini osobnosti i ponašanja. Ti kognitivno-bihevioralni mehanizmi, naučeni odgojem i socijalizacijom u uzajamnom odnosu sa svojom okolinom, omogućuju adekvatno razumijevanje svoje okoline kao i uporabu konstruktivnog ponašanja u međuljudskim odnosima. Tri su obilježja obrasca *suradnje* za koje bi se moglo reći da ga čine zaštitnim obrascem ponašanja: 1) To je

obrazac koji se uči u obitelji i drugim primarnim socijalizacijskim sredinama. Prema Wills i Resko (2004) roditeljska podrška u smislu odsustva eskalirajućeg sukoba bitan je zaštitni čimbenik za razvoj poremećaja u ponašanju. 2) To je obrazac koji se sastoji od niza konstruktivnih, na dobrobit sebe i drugoga, usmjerenih ponašanja u socijalnim sukobima. Black (2000) je u svom istraživanju pokazala da je davanje podrške i rješavanje problema u pozitivnoj vezi s komunikacijskim vještinama kod adolescenata. 3) To je obrazac koji je usko povezan s osobnošću. Jensen-Campbell i sur. (2003) su u svom istraživanju utvrdili da je *prilagodljivost*, kao jedna od pet osobina ličnosti iz teorije *Big Five*, dimenzija koja je najviše povezana s uspostavljanjem i njegovanjem pozitivnih interpersonalnih odnosa kod adolescenata i odraslih, što doprinosi konstruktivnim odnosima sa svojom socijalnom okolinom kod pojedinca.

Razine poremećaja u ponašanju teorijski su konstrukti za procjenu ponašanja uz pomoć kojih stručnjaci vrednuju pojedinačna ili skupna ponašanja u odnosu na društvenu opasnost, posljedice i nužnost stručne intervencije te etiološke elemente i oblik stručne intervencije. Tako su na najnižoj razini sva ponašanja za koja se može reći da ih odlikuje odsustvo poremećaja u ponašanju ali i rizika za njihov razvoj. Na sljedećoj višoj razini su rizična ponašanja za nastanak i razvoj poremećaja u ponašanju. Na još višoj razini se administrativno detektiraju poremećaji u ponašanju i tu su poremećaji u ponašanju kod kojih je društvena opasnost manja i posljedice ponašanja za pojedinca i okolinu blaže, a etiologija lakša od poremećaja u ponašanju na najvišoj razini. Na najvišoj su razini poremećaja u ponašanju obilježja teških ili vrlo teških posljedica ponašanja, kako za žrtve tako i za samog počinitelja, a u čijoj je podlozi i sve složenija etiologija. Dakle, u definiranju termina *razine poremećaja u ponašanju* adolescenata govorimo o funkcionalnom ponašanju adolescenta gdje njihova ponašanja idu od nepostojanja poremećaja u ponašanju, rizika za njihov nastanak i razvoj te do postojanja lakše pa onda i teže razine poremećaja u ponašanju.

Dosadašnje spoznaje o relacijama između stavova o obrascima ponašanja u socijalnim sukobima i razina poremećaja u ponašanju adolescenata upućuju na to da su adolescenti s poremećajima u ponašanju manje spremni na suradnju i svadljiviji su u situacijama sukoba s njihovim vršnjacima nego adolescenti prosječnog ponašanja (Mirolović Vlah, 2004). Prema istraživanjima, neprilagođeni stilovi rješava-

2 Osnovne komponente strukture stava su: a) kognitivna komponenta – čine je saznanja i spoznaje o objektu stava; b) emocionalna komponenta – to su osjećaji, tj. čuvstveni odnos; c) konativna ili akcijska komponenta – spremnost na ponašanje i reagiranje prema objektu stava

nja sukoba povezani su s područjem eksternaliziranih ponašanja koja uključuju tučnjavu, pušenje cigareta, uporabu marihuane i s područjem niskih obrazovnih postignuća (Colsman i Wulfert, 2002), a niža djelotvornost rješavanja sukoba je značajan prediktor veće neprijateljske ljutnje i puta do konzumacije sredstava ovisnosti i neposredne nasilnosti (Weiner i sur., 2004). U istraživanju provedenom u Hrvatskoj je dobiveno da kod nedelinkventne skupine dominira *pogađanje* (kompromis) kao obrazac ponašanja u socijalnim sukobima dok kod delinkvenata dominira *odgađanje rješenja* (izbjegavanje) i *potpuna pobjeda* nad suparnikom (Uzelac i Žakman, 2000). Mirolović Vlah (2004) je utvrđivala relacije stavova o socijalnim sukobima kod adolescenata na procijenjenim razinama poremećaja u ponašanju. Relacije su utvrđivane na latentnoj i na manifestnoj razini. Na latentnoj je razini utvrđeno što su poremećaji u ponašanju adolescenata teži, intenzivniji i dugotrajniji, stavovi o ponašanju u socijalnim sukobima su manje suradnički. Na manifestnoj je razini utvrđeno da adolescenti procijenjeni na razini rizika (gdje se neka odstupajuća ponašanja tek počinju formirati te se njima još uvijek ozbiljno ne bave stručne službe tretmana) iskazuju statistički značajno, u odnosu na ispitanike na preostalim razinama poremećaja u ponašanju, teorijski nepoželjnije stavove o sukobima. Preciznije, adolescenti procijenjeni na razini rizika najčešće iskazuju stavove kojima se zastupa nasilništvo, izbjegavanje sukoba i odbacivanje suradnje.

Prema službenim je statistikama u posljednjih petnaest godina u Hrvatskoj došlo do značajnog porasta agresivnog ponašanja među djecom i mladima, nasilja u obitelji, ovisnosti, napuštanja škole, nezaposlenosti mladih te vršenja kaznenih djela od strane djece i mladih (Jeđud i sur., 2008). Potreba za iznalaženjem odgovora na pojavu rastućeg nasilja kod adolescenata se uočava još od razdoblja neposredno nakon rata. Kaznena djela postaju sve teža, organiziranija i usmjerenija na vršnjake, dok su kaznena djela s obilježjima nasilja djela počinjena u kontekstu konfliktna situacije (Šakić, Ivčić i Franc, 2001; Poldrugáč, 2004). Stručnjaci nastoje pravovremeno uočavati i kvalitetnim preventivnim programima obuhvatiti adolescente rizične za nastanak i razvoj poremećaja u ponašanju (Žižak i Bouillet, 2003). Svrha ovog rada je dati znanstveni doprinos boljem, odnosno pouzdanijem, razumijevanju relacija između stavova o obrascima ponašanja u socijalnim sukobima i razina poremećaja u ponašanju adolescenata jer je povezanost ova dva konstrukta kod nas vrlo malo znanstveno istraživana. Naglasak je na aplikativnoj svrsi primjene rezultata

na programe prevencije nasilničkog ponašanja kod adolescenata budući da se takvo ponašanje statistički značajno najčešće pojavljuje kod mladih u strukovnim školama (Bouillet, Uzelac i Kapac, 2005). Postavlja se pitanje: Mogu li se uočavanjem stavova prema obrascima ponašanja u socijalnim sukobima na različitim razinama poremećaja u ponašanju unutar škole bolje razumjeti intervencijske potrebe i unaprijediti socijalnopedagoška praksa?

CILJ I HIPOTEZA

Cilj istraživanja je utvrditi relacije između stavova o obrascima ponašanja u socijalnim sukobima i razina poremećaja u ponašanju adolescenata.

Postavlja se hipoteza prema kojoj adolescenti na nultoj razini poremećaja u ponašanju statistički značajno češće iskazuju teorijski prihvatljive stavove prema obrascima ponašanja u socijalnim sukobima, dok adolescenti na prvoj, drugoj i trećoj razini poremećaja u ponašanju statistički značajno češće iskazuju teorijski neprihvatljive stavove prema obrascima ponašanja u socijalnim sukobima. Teorijsko utemeljenje hipoteze se oslanja na sljedeća tri argumenta. Hipoteza je postavljena na način da naglasak daje na teorijskom definiranju prihvatljivih i neprihvatljivih stavova prema obrascima ponašanja u socijalnim sukobima prema autorima Wilmot i Hocker (1998) i Weeks (2000) i to na razinama poremećaja u ponašanju koje procjenjuju razrednici adolescenata u svakodnevnoj praksi. Ovako postavljena hipoteza omogućuje provjeru teorijskog modela u našem realnom kulturološkom okruženju. Drugo, univerzalno je poznato, prema brojnim stranim i domaćim istraživanjima da su rizičnost i pojavnost poremećaja u ponašanju, između ostalog, posljedica pogrešnih komunikacijskih obrazaca naučenih u narušenim međuljudskim odnosima i u odsustvu pravilne društvene reakcije na njihovu korekciju (Black, 2000; Alexander i Schultz, 2001; Colsman i Wulfert, 2002; Jensen-Campbell i sur., 2003; Wills i Resko, 2006; Van Doorn, Branje i Meeus, 2007; Uzelac i Buđanovac, 2003, Levy, 2001). Treće, uporište u postavljanju hipoteze je u osnovnim postavkama psihosocijalnih interakcionističkih teorija adolescentskog razvoja (Mead, 1934, prema Havelka, 2001; Levy, 2001; Lacković-Grgin, 2006) sa sljedećim objašnjenjem. Stavovi pojedinog adolescenta su se već počeli formirati u ranijem životnom periodu, prije dolaska u srednju školu. U srednjoj se školi, predhodno stečeni, stavovi uglavnom učvršćuju i to temeljem iskustva u svojoj socijalnoj okolini koja procjenjuje ponašanje adolescenta i u toj procjeni adolescentovo ponašanje klasificira na razine pore-

mećaja u ponašanju. Adolescenti su skloni ponašati se u skladu s primljenim informacijama o sebi iz svoje socijalne okoline. U svom ponašanju često odgovaraju na niska ili visoka očekivanja njima važnih odraslih. Važni odrasli su, osim roditelja, dakle njihovi razrednici.

Ovim ciljem i njemu sukladno postavljenoj hipotezi se provjeravaju rezultati predhodnog istraživanja Mirolović Vlah (2004). Specifičnost ovog rada, u odnosu na predhodni rad, je u sljedećem: a) Primjenjuju se pouzdaniji mjerni instrumenti. Naime, u predhodnom se radu upravo pouzdanost mjernih instrumenata uočila kao metodološki nedostatak. Stoga se u ovom radu, smatramo opravdano, pokušavaju prevladati ti metodološki nedostaci i poboljšati znanstvenost metode; b) Radi ostvarivanja navedene svrhe istraživanja, ovo se istraživanje provodilo isključivo s populacijom učenika strukovnih škola. Dok je u predhodnom istraživanju, pored učenika strukovnih škola, sudjelovao i subuzorak djece i adolescenata iz ustanova za tretman poremećaja u ponašanju.

Stoga se očekuje da će se, u ovom radu, u odnosu na predhodni dobiti pouzdani i relevantni pokazatelji za oblikovanje specifičnih oblika prevencije razvoja poremećaja u ponašanju. Ta se specifičnost ogleda u učenju o socijalnim sukobima.

METODE RADA

Provedeno je korelacijsko transverzalno istraživanje na grupnom stratificiranom uzorku ispitanika ciljane skupine učenika škola uz primjenu, za tu svrhu, posebno izrađenih mjernih instrumenata.

3.1. Ispitanici

Za potrebe istraživanja prikupljene su temeljne demografske informacije, odnosno informacije o životnoj dobi i spolu učenika (Tablice 1, 2 i 3).

Tablica 1. Srednje strukovne škole u Rijeci koje su obuhvaćene istraživanjem

Škola	Aps.	%
Prometna škola	183	16,2
Graditeljska škola za industriju i obrt	115	10,2
Ekonomska škola Mije Mirkovića	245	21,8
Kemijsko-grafička škola	99	8,8
Strojarska škola za industrijska i obrtnička zanimanja	111	9,9
Elektroindustrijska i obrtnička škola	163	14,5
Trgovačka i tekstilna škola	108	9,6
Strojarsko brodograđevna škola za industrijska i obrtnička zanimanja	101	9,0
Ukupno	1125	100

Iz tablice 1 je vidljivo da u sveukupnom uzorku adolescenata sudjeluje ukupno više od tisuću ispitanika što predstavlja reprezentativan uzorak adolescenata - učenika strukovnih škola primorsko-goranske regije. Oni su podjednako distribuirani u osam riječkih srednjih stručnih škola.

Tablica 2. Dobna distribucija ispitanika

Dobna kategorija	Aps.	%
Između 15 i 16 g	222	19,0
Između 16 i 17 g	374	34,0
Između 17 i 18 g	316	28,0
18 i više g	213	19,0
Ukupno	1125	100,0

Kao što se vidi u tablici 2, više od polovice ispitanika je u dobi između šesnaest i osamnaest godina. Za adolescente iz uzorka se može reći da su u periodu srednje adolescencije (Sujoldžić, Rudan i Lucia, 2006).

Tablica 3. Spolna distribucija ispitanika

Spol	Aps.	%
Muški	709	63,0
Ženski	416	37,0
Ukupno	1125	100,0

Prema rezultatima iz tablice 3, u uzorku adolescenata ima više muških ispitanika. Škole koje sudjeluju u istraživanju pretežno imaju programe obrazovanja i osposobljavanja za takva zanimanja koja većinom interesiraju muške učenike nakon osnovnoškolskog obrazovanja.

3.2. Instrumentarij

Varijabla za procjenu razina poremećaja u ponašanju

Razrednici procjenjuju svoje učenike prema skali ordinalnog tipa koja rangira, klasificira ispitanike na način da određuje redosljed elemenata koji se opažaju i mjere. Osnova za izradu skale su teorijski koncept Ch. Bühler (1969, prema Uzelac, 1995) kao i rezultati istraživanja (Mirolović Vlah, 2004; Vlah 2010b). Slijedi prikaz četiri kategorije za procjenu razina (poremećaja) u ponašanju.

A) kategorija „normalno, uobičajeno ponašanje“ (nulta razina)

Ponašanje ovih učenika/ca se ni po čemu ne razlikuje od ponašanja većine ostalih učenika/ca. Njemu nije potrebno poklanjati naročitu pozornost u smislu korekcije neprihvatljivog ponašanja. To je ponašanje koje karakteriziraju odgovornost u ispunjavanju školskih obaveza, prihvatljiv odnos s nastavnicima i dobra integriranost u razrednu i školsku sredinu kao i na javnim mjestima.

B) kategorija „rizično ponašanje“ (prva razina)

Primjećuju se povremena odstupanja od uobičajenog ponašanja većine učenika/ca. Ta odstupanja mogu imati neki od sljedećih pojava oblika: neodgovornost, nemarnost, lijenost, nemotiviranost za školski uspjeh, sklonost izbjegavanju obaveza, neuroticizam vezan uz pretjeranu želju za uspjehom, sklonost izbjegavanju obaveza, nisku toleranciju na frustraciju, hiperaktivnost, povodljivost, tvrdoglavost, nepoznavanje socijalnih vještina u komunikaciji, nedostatak empatičnosti prema drugim učenicima, pretjeranu povučenost, teškoće prilagodbe na novu sredinu ili poštivanja pravila te sklonost eksperimentiranju sa sredstvima ovisnosti. Za odabir ove kategorije (u kojoj mogu biti svi: od ponavljača/čica razreda, do odličnih učenika/ca) je bitno da se problem javlja u tolikoj mjeri da ga može riješiti redoviti nastavnički tim (nastavnici, razrednik/ca) bez dodatnog angažmana stručnog tima škole ili pomoći odgovarajućeg stručnog suradnika škole (psihologa, socijalnog pedagoga i sl.).

C) kategorija „poremećaji u ponašanju“ (druga razina)

Ovo se ponašanje svojim intenzitetom, trajanjem i brojnošću pojava oblika iz predhodne kategorije bitno razlikuje od ponašanja većine učenika. Ono je štetno bilo po učenika bilo po okolinu te kao takvo iziskuje dodatnu stručnu pozornost koja premašuje mogućnosti nastavničkog tima (nastavnika i razrednika). Neophodna mu je dodatna pomoć stručnog tima škole uključujući i odgovarajući angažman stručnog suradnika škole (psihologa, socijalnog pedagoga i sl.). Ponašanje učenika/ca na ovoj razini je, također, najčešće karakterizirano čestim, a nekontroliranim i nedopuštenim noćnim izlascima, zlouporabom sredstava ovisnosti, radnjama radi kojih imaju evidenciju u policiji, učestalim ekcesima i fizičkim nasiljem. U ophođenju prema odraslima nerijetko se susreće i prenaplašena pasivnost, povučenost pa i potištenost, nepovjerenje i sl. Zapaža se negativan utjecaj učenika/ca opisanog ponašanja na svoje vršnjake/inje.

D) kategorija „teški poremećaji u ponašanju“ (treća razina)

Radi se o antisocijalnom ponašanju najjačeg intenziteta, dugotrajnog nastajanja i učestalosti pojava oblika. Pored vršenja kaznenih djela nasilja protiv imovine, zlouporabe sredstava ovisnosti i drugo, izražena je impulzivnost, antisocijalnost prema normama i autoritetima te verbalna agre-

sivnost u svakodnevnoj komunikaciji. Ovi učenici/ce imaju dugogodišnje i kronične poteškoće na obrazovnom planu, nepovoljni dosadašnji tretman ranije uočenih razvojnih smetnji te su sada nerijetko vođe u prijestupništvu. Poremećaji u ponašanju su toliko ozbiljni i teško rješivi da predstavljaju problem koji iziskuje pomoć ne samo stručnoga time unutar škole nego i čitavog tima stručnjaka različitih specijalnosti i u različitim institucijama koje se bave odstupajućim (devijantnim) ponašanjima (centar za socijalnu skrb, policija, odgovarajuće savjetovalište i sl.).

Napominje se da se druga od treće razine razlikuje na način da su na trećoj razini poremećaji u ponašanju toliko intenzivni i dugotrajni da se s njima bavi interdisciplinarni tim stručnjaka, dok se s poremećajima u ponašanju na drugoj razini, još uvijek, uspješno bavi samo jedan stručnjak u školi. Na prvoj razini poremećaji u ponašanju niti nisu još detektirani na način da bi zahtijevali bavljenje niti s jednim stručnjakom u školi. Ali se sa odstupajućim ponašanjima na prvoj razini, odnosno začecima poremećaja u ponašanju i rizicima za njihov razvoj, bave razrednici i nastavnici jer primjećuju potrebu za time.

Varijable za mjerenje stavova prema obrascima ponašanja u socijalnim sukobima

Skala stavova prema obrascima ponašanja u socijalnim sukobima sadrži 22 čestice koje faktorskom analizom u oblimin poziciji formiraju tri faktora koji dijele 46% zajedničke varijance, a interpretirana su kao tri subskele za mjerenje stavova prema obrascima *suradnje, izbjegavanja i pobjeđivanja* (Vlah, 2010a). Subskala obrasca *suradnje* sadrži sedam tvrdnji (npr. *Treba tragati za rješenjem sukoba koje će svima biti uistinu prihvatljivo i korisno*). Crombach alpha na ovoj subskali je 0,838. (M=3,055; varijanca=0,030). Subskala obrasca *izbjegavanje* se sastoji od osam tvrdnji (npr. *Najbolje je preskočiti neugodne razgovore i situacije*). Crombach alpha na ovoj subskali je 0,743 (M=2,591; varijanca=0,034). I treća, subskala obrasca *pobjeđivanje* je formirana od sedam tvrdnji (npr. *Dobro je nastojati do kraja pobijediti suparnika u sukobu*.) Crombach alpha na ovoj subskali je 0,830. (M=2,272; varijanca=0,066). *Suradnja i izbjegavanje* su u pozitivnoj korelaciji dok je *pobjeđivanje* u negativnoj korelaciji i sa *suradnjom* i *izbjegavanjem* (Vlah, 2010a). Ispitanici su iskazivali svoje stavove na četverostupanjskoj skali na sljedeći način: *uopće se ne slažem, uglavnom se ne slažem, uglavnom se slažem, u potpunosti se slažem*, a pri unosu

podataka su više vrijednosti pridruživane pozitivnim stavovima.

3.3. Prikupljanje i obrada podataka

Dva su upitnika korištena u istraživanju. Upitnik za razrednike, osim općih podataka o razredniku, sadrži klasifikacijsku varijablu za procjenu razina poremećaja u ponašanju adolescenata. Razrednici procjenjuju razine poremećaja u ponašanju učenika pod pretpostavkom da upravo oni najbolje poznaju svoje učenike. Upitnik za učenike, osim osnovnih podataka o dobi i spolu učenika, sadrži skalu stavova prema obrascima ponašanja u socijalnim sukobima. Nakon dobivanja potrebnih administrativnih dozvola i suglasnosti od strane resornog ministarstva, ravnatelja i predstavnika stručnih službi škola, razrednika i učenika, podaci su prikupljeni tijekom jedanaestog i dvanaestog mjeseca školske 2009./2010. godine. Prikupljanje informacija je provedeno u skladu s općim načelima Etičkog kodeksa istraživanja s djecom (2003), a poglavito u skladu s načelima dobrobiti sudionika, uvažavanja ljudskih prava i dostojanstva osobe i odgovornosti prema sudionicima istraživanja kao i prema svojoj strukovnoj i znanstvenoj zajednici. Oba upitnika imaju identičnu šifru, identifikacijski broj na temelju kojega se informacije uparuju. Dok učenici anonimno i dobrovoljno ispunjavaju svoje upitnike prema unaprijed pripremljenom protokolu (Vlah, 2010a), razrednik, sačini listu s podudarajućim imenima i šiframa prema kojima neovisno procjenjuje razinu poremećaja u ponašanju pojedinog učenika. Identifikacijske liste podudarajućih imena i brojeva-šifri se nakon davanja procjene uništavaju radi prevencije moguće zlouporabe privatnosti podataka učenika.

Prema osnovnim formalno-profesionalnim podacima o procjenjivačima, u ovome su radu svoje učenike pretežno procjenjivali razrednici s iskustvom od 10 do 25 godina radnog staža u struci dok je manji broj razrednika imao jako malo ili jako puno godina radnog staža u struci. Pri tom su bili najčešće društvenog usmjerenja, a potom humanističkog i, konačno, prirodnog i tehničkog usmjerenja.

Hipoteza je testirana dvjema diskriminacijskim analizama za ispitivanje razlika između adolescenata na različitim razinama poremećaja u ponašanju s time da je u prvom slučaju skup zavisnih varijabli bio skup faktorskih skorova, a u drugom slučaju čitav skup varijabli Skale stavova o socijalnim sukobima.

REZULTATI

4.1. Distribucija adolescenata na razinama poremećaja u ponašanju

Tablica 4. *Distribucija procjene ispitanika od strane razrednika na razinama poremećaja u ponašanju*

razina	Aps.	%
nulta	860	76,4
prva	218	19,4
druga	38	3,4
treća	9	0,8
ukupno	1125	100

Kako je na trećoj razini premalen broj adolescenata za statističku obradu, odlučeno je spojiti drugu i treću razinu i promatrati ih kao jedinstvenu razinu poremećaja u ponašanju na kojoj je procijenjen najmanji broj učenika, niti punih 5% od ukupnog broja procjenjivanih učenika. Prema rezultatima iz tablice 4, tri četvrtine adolescenata je na nultoj razini poremećaja u ponašanju. Očekivano je da velika većina ispitanika manifestira, prema procjeni svojih razrednika, ponašanje na nultoj razini. Svaki peti adolescent, ukupno gledajući, je procijenjen na prvoj razini, odnosno kao učenik koji je u riziku za nastanak i razvoj poremećaja u ponašanju, dakle gotovo 1/5 procjenjivanih učenika u srednjim strukovnim školama ispoljava određene rizike za poremećaje u ponašanju.

Neujednačenost subzoraka po veličini posljedica je realne situacije gdje je bilo za očekivati da je najveći postotak učenika urednog ponašanja u školama što je ozbiljna metodološka prepreka generalizaciji rezultata.

4.2. Relacije između razina poremećaja u ponašanju i stavova prema obrascima ponašanja u socijalnim sukobima

Za utvrđivanje relacija su provedene dvije diskriminacijske analize. Prethodno je na česticama Skale stavova o socijalnim sukobima provedena faktorska analiza kojom su dobiveni faktorski skorovi (Vlah, 2010a). Oni predstavljaju skup zavisnih varijabli u prvoj diskriminacijskoj analizi. U drugoj diskriminacijskoj analizi sve čestice Skale stavova o socijalnim sukobima predstavljaju skup zavisnih varijabli.

Diskriminacijska analiza s faktorskim skorovima

Iz tablice 5 vidljivo je da su diskriminacijskom analizom u skupu faktorskih skorova Skale stavova o socijalnim sukobima, s obzirom na promatrane

Tablica 5. Temeljne vrijednosti, statistička značajnost i centriodi prema razinama poremećaja u ponašanju

Funkcija	Wilksova lambda	% varijance	Kanonička korelacija	značajnost	Razine poremećaja u ponašanju		
					nulta	prva	druga/treća
1	0,972	99,9	0,168	0,000	-0,094	0,329	0,186
2	1,000	0,1	0,005	0,984			

Tablica 6. Diskriminacijski koeficijenti (C) i korelacije varijabli sa statistički značajnom diskriminacijskom funkcijom(S)

	C	S
Suradnja	-0,358	-0,662
Izbjegavanje	-0,054	-0,054
Pobjeđivanje	0,801	0,936

razine poremećaja u ponašanju, izlučene dvije diskriminacijske funkcije. Prva je statistički značajna i nosi gotovo svu ukupnu varijancu. Povezanost između procijenjenih razina poremećaja u ponašanju i faktorskih skorova Skale stavova o socijalnim sukobima je statistički značajna.

Iz tablice 6 se može vidjeti da u statistički značajnoj, prvoj funkciji sudjeluje obrazac *pobjeđivanja* s pozitivnim predznakom i obrazac *suradnje* s negativnim predznakom. Riječ je o obilježju po kojemu se promatrane skupine najviše razlikuju unutar promatranog seta faktorskih skorova. Dobivena je funkcija diskriminacije, odnosno klasificiranja skupina koja se sastoji od prihvatanja obrasca *pobjeđivanja* i odbacivanja obrasca *suradnje* i time opisuje destruktivnost u međuljudskim odnosima. U tom smislu možemo reći da je to OBRAZAC NASILNOSTI U SOCIJALNIM SUKOBIMA. Uvidom u tablicu 5 možemo analizirati položaj centroida promatranih skupina. Adolescenti na nultoj razini su u negativnom odnosu prema statistički značajnoj funkciji *obrasca nasilnosti* u socijalnim sukobima. Adolescenti na prvoj i drugoj/trećoj razini su u pozitivnom odnosu prema funkciji *obrasca nasilnosti* u socijalnim sukobima. Kada se kaže da adolescenti na nekoj razini imaju pozitivan odnos s *obrascem nasilnosti* u sukobima, to znači da adolescenti na toj razini iskazuju pozitivne stavove prema takvom obrascu ponašanja, odnosno da imaju tendenciju nasilničkog ponašanja u socijalnim sukobima. Premda je razvidno da obje skupine adolescenata svojim stavovima podržavaju obrazac *nasilnosti* u socijalnim sukobima, uočava se sljedeće: skupina adolescenata na prvoj razini, razini rizika, u većoj mjeri ispoljava prihvatanje *obrasca nasilnosti* u socijalnim sukobima od skupine adolescenata na drugoj/trećoj razini, razini poremećaja u ponašanju.

Tablica 7. Temeljne vrijednosti, statistička značajnost i centriodi prema razinama poremećaja u ponašanju

Funkcija	Wilksova lambda	% varijance	Kanonička korelacija	Značajnost	Razine poremećaja u ponašanju		
					nulta	prva	druga/treća
1	0,928	81,4	0,242	0,000	-0,134	0,504	0,034
2	0,986	18,6	0,118	0,786			

Diskriminacijska analiza na česticama Skale stavova o socijalnim sukobima

Iz tablice 7 je vidljivo da su diskriminacijskom analizom u skupu pojedinačnih varijabli Skale stavova o socijalnim sukobima, s obzirom na promatrane razine poremećaja u ponašanju, izlučene ukupno dvije diskriminacijske funkcije. I u ovoj je analizi jedino prva statistički značajna i ona nosi 81% ukupne varijance. Povezanost između procijenjenih razina poremećaja u ponašanju i varijabli Skale o socijalnim sukobima je statistički značajna.

Iz rezultata prikazanih u tablici 8 može se vidjeti da u statistički značajnoj prvoj funkciji sudjeluje ukupno šest varijabli, odabranih prema visini diskriminacijskih koeficijenata i korelacija varijabli s diskriminacijskom funkcijom. Varijabla *Dobro je nastojati do kraja pobijediti suparnika u sukobu* ne sudjeluje u formiranju funkcije radi niskog diskriminacijskog koeficijenta premda ima visoku korelaciju s diskriminacijskom funkcijom. U diskriminacijskoj funkciji sudjeluju varijable pozitivnog predznaka koje pripadaju obrascu *pobjeđivanja* i varijable negativnog predznaka koje pripadaju obrascima *suradnje* i *izbjegavanja*. Riječ je o obilježjima po kojima se promatrane skupine najviše razlikuju unutar promatranog seta varijabli. Stavovi koji značajno sudjeluju u diskriminiranju triju skupina izražavaju: a) isticanje vlastite moći u sukobu, b) neosjetljivost na potrebe druge strane u sukobu i c) tendenciju prema destrukciji međuljudskih odnosa u sukobu. Ova funkcija ukazuje na prihvatanje obrasca pobjeđivanja, a odbacivanje obrasca suradnje te ima naziv NASILNIŠTVO. Iz analize položaja centroida promatranih skupina u tablici 7 vidljivo je da su adolescenti na nultoj razini u negativnom odnosu prema statistički značajnoj funkciji *nasilništva*. Adolescenti na prvoj i drugoj/trećoj razini su u pozitivnom odnosu prema funkciji

Tablica 8. Diskriminacijski koeficijenti (C) i korelacije varijabli s diskriminacijskom funkcijom (S)

Čestica	C	S
Pokušati razumjeti drugu stranu u sukobu izraz je slabosti.	0,329	0,540
U sukobu je najbitnije da čovjek dokaže kako je on u pravu a drugi u krivu.	0,268	0,527
Kada me netko razljuti svojim postupcima ili riječima, tada zaslužuje batine.	0,190	0,519
Važno je nastojati postati i ostati pobjednik.	0,130	0,443
Dobro je nastojati do kraja pobijediti suparnika u sukobu.	-0,029	0,406
Jako je važno uvažavati ciljeve, želje i vrijednosti svih strana u sukobu.	-0,231	-0,404
Da bi se našlo istinsko rješenje sukoba, uvijek je dobro o svemu iskreno razgovarati.	-0,147	-0,404
Nema potrebe započinjati sukob i time naljutiti drugu stranu u sukobu.	-0,263	-0,384
Uvažavanje mišljenja druge strane u sukobu svima donosi korist.	-0,138	-0,364
Treba naći rješenje sukoba koje će svima biti uistinu prihvatljivo i korisno.	-0,139	-0,346
Bolje je ugoditi drugome nego riskirati eskalaciju (pojačavanje) sukoba.	-0,147	-0,303
Sukob je borba, a da bi se znalo rješenje jedna strana treba pobijediti.	-0,179	0,290
Uvijek je dobro tragati za različitim načinima rješavanja problema u sukobu.	-0,050	-0,275
Nije dobro uporno tražiti rješenje sukoba, jer bi se sukob mogao zakomplicirati.	-0,264	-0,222
Dugoročno se isplati s protivnikom razmjenjivati ideje o rješenju sukoba, čak i kada si ljut(a) na njega/nju.	0,210	-0,212
Ako se s nekim ne slažem, najbolje je sve zaboraviti.	0,312	0,205
Moje potrebe i želje obično nisu toliko važne u sukobu da bih se zbog toga još više upetljivao-la u sukob, pa ga je najbolje riješiti što brže i tiše.	0,176	0,017
Trenutačna pobjeda u sukobu važnija je od budućih odnosa sa sukobljenom stranom.	0,106	0,381
Suprotstavljanje jačem od sebe nije dobro.	-0,260	-0,290
Najbolje je preskočiti neugodne razgovore i situacije.	0,271	0,118
Treba tragati za rješenjem sukoba koje će svima biti uistinu prihvatljivo i korisno.	0,261	-0,214
I kada mi nešto smeta, bolje je našaliti se s time nego započinjati sukob.	-0,036	-0,134

nasilništva. Kao i u predhodnoj analizi, adolescenti na prvoj razini ispoljavaju pozitivniji odnos prema *nasilništvu* u odnosu na adolescente na drugoj/trećoj razini poremećaja u ponašanju.

Kada se kaže da adolescenati na nekoj razini imaju pozitivan odnos prema *obrascu nasilnosti* u socijalnim sukobima, odnosno prema *nasilništvu*, to znači da adolescenti na toj razini iskazuju pozitivne stavove prema takvom ponašanju, odnosno da imaju tendenciju odobravanja i primjene nasilnih oblika ponašanja u socijalnim sukobima.

Obrascu nasilnosti u socijalnim sukobima, odnosno *nasilništvu* su u socijalnim sukobima statistički značajno skloni adolescenti koji su od svojih razrednika procijenjeni kao rizični za nastanak i razvoj poremećaja u ponašanju kao i oni adolescenti kod kojih su već detektirani poremećaji u ponašanju te su u stručnom tretmanu.

RASPRAVA

Iz naprijed prikazanih rezultata istraživanja moguće je prihvatiti postavljenu hipotezu. Prema dobivenim rezultatima diskriminacijskih analiza između adolescenata društveno prihvatljivog i dobro adaptiranog ponašanja s jedne strane i s druge strane adolescenata koji su u riziku za nastanak i razvoj poremećaja u ponašanju kao i adolescenata

koji već imaju poremećaje u ponašanju postoje statistički značajne razlike u stavovima prema teorijski prihvatljivom, odnosno, poželjnom ponašanju u socijalnim sukobima. Te se razlike prepoznaju i interpretiraju u kontekstu procjena ponašanja učenika od strane njihovih razrednika. Adolescenti kod kojih njihovi razrednici procjenjuju socijalno adaptirano ponašanje (nulta razina) iskazuju stavove prema kojima odbacuju *obrazac nasilnosti i nasilništvo* u socijalnim sukobima. Preciznije rečeno, adolescenti na nultoj razini poremećaja u ponašanju prema rezultatima prve diskriminacijske analize odbacuju obrazac *pobjeđivanja* i prihvaćaju obrazac *suradnje*, a prema rezultatima druge diskriminacijske analize iskazuju sljedeće stavove: *Pokušati razumjeti drugu stranu u sukobu nije izraz slabosti; U sukobu nije najbitnije da čovjek dokaže kako je on u pravu a drugi u krivu; Kada me netko razljuti svojim postupcima ili riječima, tada ne zaslužuje batine; Nije važno nastojati postati i ostati pobjednik; Jako je važno uvažavati ciljeve, želje i vrijednosti svih strana u sukobu; Da bi se našlo istinsko rješenje sukoba, uvijek je dobro o svemu iskreno razgovarati; Nema potrebe započinjati sukob i time naljutiti drugu stranu u sukobu.*

Dobiveni rezultati potvrdili su predhodno istraživanje Mirolović Vlah (2004). Rezultat prema kojemu adolescenti na nultoj razini poremećaja u pona-

šanja statistički češće iskazuju teorijski prihvatljive stavove prema obrascima ponašanja u socijalnim sukobima potvrđuje dosadašnja istraživanja koja potkrepljuju teoriju prosocijalnog ponašanja. Opisi sadržaja ponašanja, koja su izražena u dobivenim diskriminacijskim obilježjima adolescenata na nultoj razini poremećaja u ponašanju su obilježja prosocijalnosti (Lacković Grgin, 2006). Budući da socijalne sukobe promatramo u kontekstu dugoročnih međuljudskih odnosa između sudionika socijalnog sukoba, možemo implicirati sljedeće: **stav koji je suprotan obrascu nasilnosti i nasilništvu u socijalnim sukobima je, zapravo, stav prosocijalnosti u socijalnim sukobima i može biti zaštitni čimbenik nastanka poremećaja u ponašanju u adolescentskoj dobi.** Uzelac i Buđanovac (2003) su kod hrvatskih adolescenata, kanoničkim relacijama između samoprocjena vrijednosti osobnog identiteta mladih i njihovih stavova prema obrascima rješavanja socijalnih sukoba, utvrdili da oni ispitanici koji sebe smatraju toplima, mirnima, slabima, pozitivnima i poslušnima, češće ne smatraju da je dobro do kraja pobijediti protivnika u sukobu te smatraju da je dobro zalagati se za rješenje koje zadovoljava obje strane.

Adolescenti koje njihovi razrednici procjenjuju na drugoj/trećoj razini poremećaja u ponašanju, te oni adolescenti koji su rizični za poremećaje u ponašanju (prva razina) prihvaćaju *obrazac nasilnosti i nasilništvo* u socijalnim sukobima. Radi se o četvrtini od ukupnog broja procijenjenih adolescenata u strukovnim školama. U periodu adolescencije, nedostatak prosocijalnih obrazaca ponašanja može se nepovoljno odraziti kroz društveno neprihvatanje i sankcioniranje od strane odraslih. Uža i šira okolina svakodnevno procjenjuje ponašanje. Nastavnici u školi, u svakodnevnom radu, očekuju socijalnu kompetentnost od svojih učenika i ukoliko ona nije prethodno bar donekle izgrađena, nastavnici i razrednici procjenjuju nepoželjna odstupanja u ponašanju. Prema rezultatima, ta odstupanja fenomenološki su opisana *obrascem nasilnosti u socijalnim sukobima i nasilništvom*. U nekim su istraživanja u svijetu dobiveni slični rezultati (Colsman i Wulfert, 2002; Weiner i sur., 2004).

Colsman i Wulfert (2002) su u školama, u dvije skupine učenika adolescentske dobi istraživali načine na koje adolescenti rješavaju međusobne socijalne sukobe. Uspoređivali su 30 učenika koji manifestiraju poremećaje u ponašanju ili su rizični za njihov nastanak (*problem students*) i 31-og učenika bez takvih obilježja. Pretpostavili su da prva skupina učenika manifestira neprilagođena

ponašanja uslijed neadekvatnih obrazaca rješavanja sukoba, u usporedbi s učenicima koji ne manifestiraju problematična ponašanja u školi. Samoiskazom i videosnimkama su mjerili sljedeće obrasce ponašanja u socijalnim sukobima: suradnju, svadljivost, nagodbu i izbjegavanje. Rezultati pokazuju da su učenici iz skupine neprilagođenog ponašanja manje primjenjivali suradnju, a češće primjenjivali svadljivost od njihovih vršnjaka prilagođenog ponašanja.

Weiner i sur. (2004) su istraživali odnose niz prediktora nasilničkog ponašanja poput viktimizacije, djelotvornosti upravljanja sukobima, neprijateljske ljutnje i konzumiranja sredstava ovisnosti kroz periode rane, srednje i kasne adolescencije (N=3922). Vezano uz obrasce ponašanja u socijalnim sukobima, mjerena je adolescentova sposobnost samokontrole ljutnje, sposobnost izbjegavanja problematičnih situacija i djelotvornost rješavanja sukoba. Autori zaključuju da rezultati ovog velikog i sveobuhvatnog istraživanja upućuju na to da naponi u prevenciji nasilničkog ponašanja trebaju biti usmjereni reduciranju neprijateljske ljutnje i to putem unapređivanja djelotvornosti upravljanja sukobima.

Na kraju uvoda je postavljeno pitanje mogu li se uočavanjem stavova prema obrascima ponašanja u socijalnim sukobima na različitim razinama poremećaja u ponašanju unutar škole bolje razumjeti intervencijske potrebe i unaprijediti socijalnopedagoška praksa. Čini se da je u ovom radu opisana jedna skupina adolescenata koja, pored pomoći nastavničko-razredničkog tima koju već dobiva, pokazuje potrebu stručne pomoći u vidu socijalnopedagoške intervencije i to specifično - učenja socijalnih vještina društveno poželjnog ponašanja u socijalnim sukobima. Analiza centroida skupina na diskriminacijskim funkcijama upućuje na potvrđivanje rezultata prethodnog istraživanja Mirolović Vlah (2004) u kojem su adolescenti procijenjeni na prvoj razini parcijalnom analizom razlika između razina poremećaja u ponašanju imali najnekonstruktivnije stavove o sukobima i nekim ponašanjima u sukobima u odnosu na adolescente u preostale tri procjenjivane razine poremećaja u ponašanju. Podsjetimo se, radi se o adolescentima kod kojih, prema korištenoj klasifikaciji razina poremećaja u ponašanju, jesu procijenjena odstupanja od uobičajenog ponašanja, ali se s njima bavi tim sastavljen od nastavnika i razrednika, bez dodatne pomoći stručne službe. Navedeni adolescenti, kojih u školama prema procjeni ima jedna petina od ukupnog broja učenika, iskazuju teorijski neprihvatljive, odnosno, društveno nepoželjne stavove o socijalnim sukobima.

Opotow (1989) je kvalitativnim istraživanjem međusobnih sukoba rizičnih adolescenata, primenom metode polustrukturiranog intervjua, naglasila kako su odrasli iz uže okoline adolescenata u poziciji ponuditi adolescentima što je moguće širu i bogatiju moralnu perspektivu. Sistematski usmjerena pažnja na adolescentske sukobe ne bi samo obogatila psihološko znanje o adolescentima i savjetovala o produktivnim pristupima uspostavljanja veza, nego bi imala i potencijalni efekt na društvenu promjenu. Bašić i Žižak (1992) su, govoreći o metodama vođenja grupe, navele da je u komunikacijskom smislu, „pored uvođenja tehnike pozitivnog *feedbacka*, od neprocjenjive koristi i tehnika rješavanja konflikta bez poraženih u strukturi grupnih odnosa“ (Bašić i Žižak, 1992:72). Svim, a pogotovo nekim, adolescentima treba pomoć u učenju novih društveno poželjnih i konstruktivnih načina ponašanja. Adolescenti u rizičnoj skupini su u potrebi za intenzivnim učenjem upravljanja socijalnim sukobima. Opotow (1989) opravdano ističe da bez intervencije odraslih teško možemo očekivati da će adolescenti sami razviti riječnik, koncepte, unutarnji uvid i vještine nošenja sa socijalnim sukobima na fleksibilan i konstruktivan način. Uzevši u obzir navedeno, čini se da je jedan dio intervencijskih potreba adolescenata u riziku upravo u području socijalnopedagoškog djelovanja.

ZAKLJUČAK

Provedeno je transverzalno korelacijsko istraživanje na uzorku adolescenata koji su učenici strukovnih škola primorsko-goranske regije s ciljem utvrđivanja međusobnih relacija između stavova o obrascima ponašanja u socijalnim sukobima i razina

poremećaja u ponašanju adolescenata. Prema multivarijantnim analizama relacija između adolescenata na različitim razinama poremećaja u ponašanju postoje značajne razlike u stavovima o ponašanju u socijalnim sukobima. Dok adolescenti čije ponašanje prema procjeni razrednika ničim ne odstupaju od prosjeka i ne zahtjeva dodatni odgojni rad odbacuju *obrazac nasilnosti* u socijalnim sukobima odnosno odbacuju *nasilništvo*, njihovi vršnjaci za koje razrednici procjenjuju da su rizični za poremećaje u ponašanju ili ih već imaju prihvaćaju *obrazac nasilnosti i nasilništvo*. Pri tome je indikativno da su stavovi prihvaćanja *obrasca nasilnosti* u socijalnim sukobima odnosno prihvaćanja *nasilništva* još izraženiji kod rizičnih adolescenata nego kod onih adolescenata koji već imaju detektirane poremećaje u ponašanju. Stoga rezultati ovog istraživanja upućuju da su učenici koji su procijenjeni kao rizični za razvoj poremećaja u ponašanju (a njih je jedna petina u sveukupnom uzorku) upravo oni koji zahtijevaju intenzivan tretman učenja socijalnih i komunikacijskih vještina upravljanja socijalnim sukobima (*conflict management*).

Istraživanje ima svoja metodološka ograničenja. Premda je Upitnik za razrednike mjerni instrument koji je izrađen prema prihvaćenom teorijskom konceptu i nadopunjen zapažanjima stručnjaka iz prakse, on omogućava samo rangiranje adolescenata na ordinalnoj skali mjerenja. Također, preporuka za buduća istraživanja je osmisliti takav istraživački nacrt u kojem bi obrasci ponašanja bili opažani od strane procjenjivača, što bi bilo neposrednija informacija za preventivnu teoriju i praksu od mjerenja samih stavova.

LITERATURA:

- Alexander, K.L., Schultz, J.B. (2001): Adolescent conflict resolution behaviours and conflict issues. Poster presented at 63rd Annual Conference of the National Council on Family Relations Rochester.
- Bašić, J., Žižak, A. (1992): Programski aspekti tretmana djece i omladine s poremećajima u ponašanju. Biblioteka Socijalna zaštita. Zagreb. 70-94.
- Ben-Ari, R., Hirshberg, I. (2009): Attachment Styles, Conflict Perception, and Adolescents Strategies of Coping. *Conflict Negotiation Journal*. 25 (1), 59-82.
- Black, K.A. (2000): Gender differences in adolescents' behaviour during conflict resolution tasks with best friends. *Adolescence*. 35, 499-513.
- Bouillet, D., Uzelac, S., Kapac, V. (2005): Iskaz razrednika o nasilničkom ponašanju u hrvatskim školama. *Napredak*. 146 (2), 170-183.
- Colsmann, M., Wulfert, E. (2002): Conflict resolution style is an indicator of adolescent's substance use and other problem behaviours. *Addictive Behaviours*. 27 (4), 633-648.
- De Waal, F. (1996): Peacemaking among primates. First Harvard University Press. 9-35, 229-273.
- Havelka, M. (2001): Socijalna percepcija. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. Beograd.
- Jeđud, I., Koller-Trbović, N., Ratkajec, G., Žižak, A. (2008): Usklađivanje intervencija s potrebama djece i mladih u riziku, U: Grobelšek, A. (ur.) Zbornik prispevkov s 4. slovenskog kongresa socijalne pedagogije s međunarodnim sudjelovanjem "Socialnopedagoška stroka-prepoznavnost-izazovi sodobnosti". Ljubljana: Združenje za socialno pedagogiko 72-74.
- Jensen-Campbell, L.A., Gleason, K.A., Adams, R., Malcolm, K.T. (2003): Interpersonal conflict, agreeableness and personality development. *Journal of Personality*. 71 (6), 1059-1087.
- Lacković - Grgin, K. (2006): Psihologija adolescencije. Naklada Slap. Jastrebarsko.
- Levy, K.S.C. (2001): The relationship between adolescent attitudes towards authority, self-concept and delinquency. *Adolescence*. 36, 333-347.
- Mirolović Vlah, N. (2004): Relacije između stavova o modalitetima rješavanja socijalnih sukoba djece i mladeži i razina poremećaja u njihovom ponašanju. Magistarski rad. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Opatow, S. (1989): The risk of violence: Peer conflicts in the lives of adolescents. Paper presented at The Annual Meeting of the American Psychological Association. New Orleans. August, 11-15, 1989). Preuzeto 12. veljače, 2010. s mrežne stranice: <http://www.eric.ed.gov/PDFS/ED316823.pdf>.
- Petz, B. (2005): Psihologijski rječnik. Naklada Slap. Jastrebarsko.
- Poldrugač, Z. (2004): Fenomenologija delinkventnog ponašanja mladih. U: Bašić, J., Koller-Trbović, N., i Uzelac, S. (ur.) Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 97-106.
- Sujoldžić, A., Rudan, V., De Lucia, A. (2006): Adolescencija i mentalno zdravlje. Institut za antropologiju. Hrvatsko antropološko društvo. Zagreb.
- Šakić, V., Ivičić, I., Franc, R. (2001): Nasilje mladih – sklonosti, pojavnost i posljedice, Skup: Mladi i nasilje, Zagreb. Preuzeto 8. studenog, 2010. s mrežne stranice <http://bib.irb.hr/prikazi-rad?&rad=97702>.
- Uzelac, S. (1995): Socijalna edukologija. Sveučilište u Zagrebu. Zagreb.
- Uzelac, S., Buđanovac, A. (2003): Kanoničke relacije između samoprocjena mladih i njihovih stavova prema obrascima rješavanja socijalnih sukoba. *Kriminologija i socijalna integracija*. 11 (1), 25-32.
- Uzelac, S., Žakman, V. (2000): Young people in conflict, U: Tivadar, B. i Mrvar, P. (ur.): Young people in the risk society. Ministry of Education. Ljubljana. 177-183.
- Van Doorn, M., D., Branje, S.J.T., Meeus, W.H.J. (2007): Longitudinal transmission of conflict resolution styles from marital relationships to adolescent-parent relationship. *Journal of Family Psychology*. 21 (3), 426-434.
- Vera, E.M., Shin, R.Q., Montgomery, G.P., Mildner, C., Speight, S.L. (2004): Conflict Resolution Styles, Self, Self-Efficacy, Self-Control and Future Orientation of Urban Adolescents. *Professional School Counselling*. 8 (1), 73-81.
- Vijeće za djecu Vlade Republike Hrvatske. (2003): Etički kodeks istraživanja s djecom. Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži. Zagreb

- Vlah, N. (2010a): Stavovi o obrascima poželjnog ponašanja u socijalnim sukobima i razine poremećaja u ponašanju adolescenata. Doktorska disertacija. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Vlah, N. (2010b): Procjena učenika strukovnih škola na razinama poremećaja u ponašanju u primorsko-goranskoj regiji. U: Ferić Šlehan, M., Jandrić Nišević, A. i Kranželić, V. (ur.): Knjiga sažetaka 3. hrvatski kongres socijalnih pedagoga s međunarodnim sudjelovanjem, Zagreb, 23.-25.4.2020. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet i Hrvatska udruga socijalnih pedagoga. 103-103.
- Žižak, A., Bouillet, D. (2003): Standardi programa prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih. Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži. Samobor: A.G.Matoš.
- Weeks, D. (2000): Osam najvažnijih koraka u rješavanju sukoba. Osijek. Sunce.
- Weiner, M.D., Pentz, M.A., Chaoyang, L., Chih-Ping, C., Dwyer, J.H. (2004): Relationship of substance use and associated predictors of violence in early, middle, and late adolescence. *Journal of Child & Adolescent Substance Abuse*. 13 (4), 97-117.
- Wills, T.A., Resko, J.A. (2004): Social support and behaviour toward others: Some paradoxes and some directions. U: Miller, A. (ur.): *The social psychology of good and evil*. Guilford Press. NY. 416-443.
- Wilmot, W.W., Hocker, J.L. (1998): *Interpersonal conflict*. McGraw-Hill. USA.
- Wilson, E.O. (2000): *Sociobiology*. The Belknap Press of Harvard University Press.

ATTITUDES TOWARDS DESIRABLE BEHAVIOURAL STYLES IN SOCIAL CONFLICTS AND LEVELS OF BEHAVIOURAL DISORDERS AMONG ADOLESCENTS

SUMMARY

Aim of this research is to establish correlations between different attitudes towards behavioural styles in social conflicts and the levels of adolescents' behavioural disorders.

The subjects of the stratified group sample of adolescents (N=1125) were the students of eight vocational schools in Rijeka. Their form tutors were mostly educated in social sciences and humanities and had 10 to 25 years of professional experience. They assessed the overall behaviour of their students using the Form Tutors Questionnaire, a modified form of the Form Tutors/Youth Counsellors Questionnaire (Mirolović Vlah, 2004). Student's attitudes were measured by Scale of attitudes towards behavioural styles in social conflicts (Vlah, 2010a). The data were collected in the school year 2009./2010. in accordance with the Code of Ethical Conduct in Research Involving Children (2003). In the data analysis there was carried out two discriminant analyses. According to the results obtained adolescents placed at the zero level of behavioural disorders reject the winning style and accept the collaboration style in social conflicts. Adolescents classified at the first and second/third level (i.e. one-fourth of all adolescents in vocational schools) reject the collaboration style and accept the winning style. The autor hopes that this thesis provides the basis for more systematic and more successful universal and selective prevention of behavioural disorders since its focus is on a population that is in need for a more systematic implementation of attitudes towards desirable behavioural styles in social conflicts.

Key words: *adolescents, behavioural styles, prevention, levels of behavioural disorders, social conflicts, attitudes*